

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פומרינץ שליט"א
(ימים נוראים
תשפ"ג - ביהמ"ד
באר ישראל)

עינים מאירות

על התורה והמועדים

גיליון מ"ח
יום כיפור
תשפ"ז

למי החזתמת

כי פנה יום

בעת נעילת שער בטרם פנה יום, עומדים כל ישראל בתפילה ובתחנונים לפני ה', בתפילה החמישית שביום הכפורים, היא תפילת 'נעילה'. הכל מרגישים את גודל קדושת הזמן, והשעה דוחקת, אין פנאי להכנות רבות, אך באמת אין ישראל צריכים להכנות כלל, כי כל עבודתם בכל הימים הנוראים עומדת לנגד עיניהם, הלב פתוח כאולם באהבה וביראה, חרטה גמורה ממלאת את הלבבות על כל דבר פשע, ומייחלים לסליחה ומחילה. וה' מלא רחמים פוקד לטובה את בניו אהובי, וחזקתם גזר דינם לטובה.

באין מליץ יושר

אצל סניגורן של ישראל, הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זיע"א, היו כל ימות השנה ימי סניגוריה ולימוד זכות על ישראל, לעורר מידת הרחמים עליהם. ואם בכל השנה כך, לקראת יום הכפורים - על אחת כמה וכמה. הן זהו היום הקדוש ביותר בשנה, ומי כבעל ה'קדושת לוי' המכיר בגודל קדושת היום ושפע ים הרחמים המתעורר בו, אשר יבוא אל המלך לספר בשבחם של ישראל.

אולם, באחת השנים ביום הכפורים, נראה היה כי מניעות עצומות וקושי גדול עומדים בפני הרבי בעבודתו בקודש, ומידת הדין תובעת את שלה באין מליץ יושר מול מגיד פשע. בבית המדרש שררה מועקה גדולה, באשר הכירו הכל במראה פני הרבי כי איננו כתמול שלשום, עננה מרחפת על פניו המאירים בדרך כלל, ותפילתו באה לו בקושי רב. מתח רב שרר בבית המדרש, ונראה היה כי הרבי חושש מפני דבר מה, אימה חשיכה גדולה נופלת עליו, דומה היה כי נגעלו שערי שמים חלילה.

כך נמשך הדבר במשך כמעט כל היום כולו. לפני התיבה ניגש הרבי להשמיע את כל תפילות היום, וכולן נאמרו בחרדה עצומה. חיוך לא נראה על פני קדשו, ואפילו מעט שמחה של מצוה חסרה ממראהו, וניכרה רק עבודה גדולה ומאומצת.

לעת נעילת שער

אולם לעת ערב כאשר פנה יום, והחמה נראתה בראשי האילנות בזמן תפילת נעילה, ננסכה רגיעה על פני הרבי, וחיוך של תקוה נראה עליהן. בזמן תפילת נעילה כבר חזר ה'קדושת לוי' להיות אחוז באש קודש המלהטת סביבו כדרכו, אשר השפיעה על כל המתפללים להגביר בקרבם רגשי כיסופין והשתוקקות לקרבת אלקים, והדאגה שהיתה קודם לכן - פרחה ונעלמה לה.

במוצאי הצום הקדוש, היו התלמידים תאבים מאוד לדעת את פשר הדבר, אולם כדרכו בקודש

נטל הרבי מיד בסיום הצום גמרא מסכת סוכה, ועסק בתורה בשקיקה עצומה כל הלילה, אחר יום שלם שהיה עסוק בתפילה ובעבודה, וממילא לא ניתן היה לשואלו דבר. וגם לאחר מכן לא העזו החסידים להזכיר את הדבר ללא שיזכירו הרבי, וממילא לא עלה בידם לחקור פשר דבר.

מארץ מרחקים

לשנה הבאה, כמה ימים קודם היום הקדוש, הודיע הרבי במפתיע לתלמידיו הקרובים, כי השתא מתעתד הוא להרחיק ממקומו ומבני קהילתו לקראת יום הכפורים, לנסוע לכפר נידח במדינת רוסיה - אשר את שימעו לא שמעו מעולם - ולערוך שם את תפילות היום.

בהיותם בדרך, פנה רבי לוי יצחק לתלמידיו והבטיחם נאמנה, כי בכפר זה יבינו את אשר היה ביום הכפורים בשנה שעברה, כיצד נרגע המתח הגדול אשר שרר באותו הזמן.

בהגיעם אל הכפר נוכחו לראות, כי המדובר הוא בכפר קטן, אשר בו מתגוררים חיילים קנטוניסטים, יהודים אשר נחטפו בילדותם מביתם על פי גזירת הצאר הרשע, ונלקחו לעבודת הצבא, שם סבלו חרפות ויסורים קשים ביותר, ועם כל זאת לא אבד מהם זכר ישראל, ולמרות שלא ידעו הרבה מן התורה והמצוות, השתדלו לקיים כפי יכולתם.

לאחר כחצי יובל שנים בהם עמדו הכן לפקודת הצאר, שוחררו מן הצבא הרוסי, והלכו יחד להתגורר בכפר זה. זקנים ושוברים היו כבר, ומשפחה לא זכו להקים, מיטב שנותיהם נגזלו מהם בעבור הצאר הרוסי, על כן היו יושבים יחד באותם הכפרים העזובים, ומבילים בהם את אחרית ימיהם.

וישמעו רחוקים ויבואו

כאשר ראו החיילים את מראה פניו הקדושות של הרבי, ושמעו מפי תלמידיו כי זהו הרבי הגדול והידוע, רבי לוי יצחק מברדיטשוב, לא היה קץ להתרגשותם ולשמחתם. "רבן של ישראל בא במיוחד אלינו!" היתה זו הפעם הראשונה בחייהם שזכו לכבוד כה גדול ועצום, כי אחד מצדיקי הדור יבוא לשהות במחיצתם ביום הגדול והנורא - הוא יום הכפורים.

בציפייה רבה ובהתרגשות עצומה המתינו לכניסת היום הקדוש, וקיוו שיזכו לתפילות נאדרות ביותר, כי בפעם הזאת יעלו תפילותיהם יחד עם תפילת סניגורן של ישראל.

וכך היה, בתפילת כל נדרי ניגש הרבי לפני התיבה והתפלל בקול נעים המעורר את הלבבות, וכך גם לאחר מכן לאורך כל תפילות היום הקדוש, היה הקדושת לוי מתפלל בהתלהבות עצומה, ומשך אחריו

את כל הנוכחים. אותם החיילים הזקנים, הביטו בו בהשתאות, ועיניהם מלאו דמעות. והחסידים מצידם, סייעו להם בתפילתם, הורו להם היכן אוחזים במחזור, ולימודם כיצד יענו הקהל אחר השליח ציבור.

פנה אל תפילת הערער

והנה מגיע זמן תפילת נעילה, והכל מצפים כי יפתח הרבי ויפיל 'אשרי יושבי ביתך', אך לפליאת הכל, הסתובב הרבי לעבר הנוכחים, פנה ממקומו אשר ליד עמוד התפילה, ניגש לאחד החיילים העומדים הכן, וביקש מאיתו כי ייגש הוא לפני התיבה, ויהיה שליח ציבור לתפילת נעילה.

האיש הביט ברבי בפליאה. הן לתפילה רגילה של יום חול אינו יודע לגשת, ודווקא עתה בתפילת נעילה אשר צריך החזן להיות זקן ורגיל, יוציא הוא את הרבים ידי חובתם?

אך הרבי לא הניח לאותו היהודי, והתעקש כי על אף הכל, מבקש הוא במפגיע כי הוא יהיה החזן.

האיש ניסה שוב לגרום לוותר על בקשתו הנמרצת, ובלשון רוסית מתובלת במעט אידיש אשר זכר מילדותו, ניסה להסביר כי הדבר לא יתכן, הן איננו יודע כלל את מילות התפילה, וגם לקרוא מן המחזור כמעט ואיננו מצליח, וכי רוצה הרבי לבזותו? מבקש הוא לשמוע אותו מגמגם לפני התיבה? ובפסקנות חזר על דבריו, כי לא יוכל להיות שליח ציבור בשום מקום, ובוודאי לא אצל הרה"ק מברדיטשוב.

אולם הרבי לא ויתר, ואמר לאותו יהודי זקן בנחרצות: "גש אתה! אינני מבקש מאיתך כי תתפלל תפילה שאינך יודע! כל בקשתי היא שתחזור שנית ותתפלל באותו אופן שבו התפללת בשנה שעברה, ותשוב על תפילתך דאשתקד!"

יתגדל ויתקדש שמיא רבא

לכך כבר לא יכול היה האיש לסרב, ושייך את רגליו לעבר העמוד, כאשר חבריו תומכים בו משני צידיו. ושוב חזר ה'קדושת לוי' והזכירו כי מבקש הוא לשמוע את תפילת השנה שעברה בדיוק כפי שאמר אז.

נזכר האיש בדבריו, נעמד לפני התיבה כאשר כל חבריו מסביבים אותו כחומה, ואמר כך: "ריבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאין אני יודע כיצד מתפללים. ולא זו בלבד, אלא שאני וכל קהלך העומדים לפניך, אף איננו יודעים על מה נתפלל. וכי נבקש מאיתך על בנים? הן זקננו כבר מלשאת אשה ולהוליד בנים" - ובאומרו כך נענעו כל חבריו הזקנים את ראשם כשדמעות זולגות מעיניהם. המשיך האיש וזעק: "על חיים נבקש? וכי חיים כאלו חיים הם? יושבים אנו בכפר ומזדקנים, ומצפים ליום מותנו!"

הטבעת והחותם

דברים נשגבים אלו, מכבשנו של עולם הן שכיסה עתיק יומין, אך אנו ניקח את חלק העבודה שבהם הנוגע לנו, אשר בפרט בעומדנו בשעת נעילה ראוי לנו להעלות על ליבנו את כל תוקף הדברים האלה.

כי הנה עמד שם האריז"ל על נקודה נוספת, כי בנוגע שבעולם כי החתימה נעשית על ידי חותמת, ובזמנם היתה הרגילות ליתן את החותמת בטבעת, וחותר המלך נחתם בטבעת המלך. והנה, עיקר החותם הוא הטבעת עצמה, אשר בה נמצאת תבנית החתימה, ואילו החותם הרשום על גבי השעוה או הקלף וכדומה, אינו אלא בבחינת רושם מן הטבעת שהיא העיקר. ושם ביאר כיצד משפיעים הדברים כאן בעולם.

אך הנוגע לענייננו על דרך העבודה הוא, כי יש הזוכה לחתימה טובה, וישנו הזוכה הרבה יותר, לקבל את טבעת המלך עצמה, שהיא שורש החתימה ועיקרה.

וחתם בטבעת המלך

הנה, בשני מקומות בכתובים מצינו את ענין טבעת המלך. פעם אחת אצל יוסף הצדיק, אחר שנוכח פרה, לראות כי אין בבונו וחכם כמוהו היודע לפתור חלומות, ואמר לו כי על פיו ישק כל עמו, נאמר (בראשית מא מב) "וַיִּסֶר פָּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף", ובזה נעשה למשנה למלך מצרים.

ופעם נוספת נמצא הדבר אצל מרדכי היהודי, ככתוב במגילת אסתר שבתחילה ניתנה טבעת אחשוורוש להמן, והוא הרשע השתמש בה כדי לכתוב אגרות להשמדת ישראל רח"ל, ולבסוף כשנתלה המן נאמר (אסתר א ב) "וַיִּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הָעֶבֶר מֵהֶמְן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי".

ונפלא הדבר, כי בשני מקומות אלו, היו אלה בניה של רחל אימנו שזכו לטבעת המלך; יוסף הצדיק בנה של רחל, ומרדכי היהודי משבט בנימין בן רחל. ואף כי מקומה הרוחני של רחל אימנו הוא במידת המלכות, אשר אין לה משל עצמה כלום וכולה מקבלת הארות מלמעלה, דווקא כאן זכו בניה של רחל לקבל את טבעת החותם אשר היא המשפיעה טובה בזמן חתימת הדין. וכך גם חותם יום הכפורים ותפילת הנעילה, הכל הוא ענינה של רחל אימנו.

כפרת חטא מכירת יוסף

והנה, אחר סדר העבודה שבחזרת תפילת מוסף ליום הכפורים, מזכירים אנו את עשרה הרוגי מלכות, "אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה... לעשרה הרוגי מלכה". ואף כי יש קהילות שנמנעו מאמירת הפיוט, כדי שלא להזכיר את הצער הנורא בעיצומו של יום טוב ביום הכפורים, אך בוודאי ממנהג אמירתו מבורר כי הרוגי המלכות שייכים בעינינו ליום כפורים. כל עשרת הצדיקים באו לכפר עוון מכירת יוסף בידי השבטים, כמבואר בפיוט שאמר להם אותו רשע ההגמון: "כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומקרו. הם קענו לו ומת הגנב ההוא. גם איה אבותיכם אשר אחיהם מקרוהו. לארחת ישמעאלים סקרוהו. ובגד נעלים נתנוהו: ואתם קבלו דין שמים עליכם. כי מימי אבותיכם לא נמצא ככם. ואם היו בחיים הייתי דגם לפניכם. ואתם תשארו עון אבותיכם". ובאמת יש שהתקשו בדבר זה, אחר שיש ביום מזכרת עוון לבני ישראל, מדוע נעורר דינים ביום הכפורים? אך התשובה הברורה לזה, כי באמת אין כאן אלא התעוררות של רחמים גמורים, וכמו שיתבאר.

ואכין בעבור נעליים

כי הנה כל ענין המכירה כמוס הוא מאיתנו ואין לו בו שום השגה, אחר שכך עשו שבטי י-ה בצירוף השכינה, ומה גם כפרת הצדיקים עליהם, שאמרו הקדמונים כי בהם התגלגלו נפשות השבטים (ראה בסדר הדורות ערך "רבי ישמעאל", ובמגלה עמוקות על ואתחנן אופן ע"ג, ועוד), ואין איתנו יודע עד מה.

מכאן עולה כי שלושה זמני דין יש; ראש השנה שבו זמן הכתיבה, יום הכפורים שהוא זמן החתימה, והושענא רבה שבו נחתמים פעם שניה.

ואכן, זכר לדבר מצינו בתפילות יום הכפורים, שבשעת נעילה מזכירים באמירת הסליחות, שתי 'הושענות' הנאמרות בהושענא רבה, ואלו הן: "רחם נא קהל עדת ישראל. סלח ומחל עונם. והושיענו אלקי ישענו: שְׁעָרֵי שְׁמַיִם פָּתַח. וְאֲפֻרְךָ הַטּוֹב לָנוּ תִּפְתָּח. תוֹשִׁיעַ וְרֵיב אֵל תִּמְתָּח. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל". וכן ידוע מה שאמרו ב**זוהר הקדוש** (ראה ח"ג דף לא:), כי בזמן זה נשלחים הפתקים מבית המלך, ואם עושה אדם תשובה כראוי נקראים הפתקים.

חותם לאה וחותם רחל

ומפרש האריז"ל, כי ראש השנה הוא יום הדין, זמן שליטת הדינים והגבורות, ומשום כך הדין שבו קשה מאוד, ורק הצדיקים הגמורים יכולים לעמוד בו ולהיכתב לחיים. משום כך הוסיף ה' יתברך ברוב רחמיו עוד שני זמני חיתום, האחד ביום הכפורים, שגם הוא זמן דין אך אינו דין קשה אלא רפה, בעבור הבינונים התלויים ועומדים הנחתמים לחיים בזמן נעילה. ולאחר מכן בליל הושענא רבה זהו זמן החותם בתוך חותם, ובו יוכלו הכל להיחתם לטובה. והאריך שם רבינו לפרש את הדברים על פי סוד.

עוד הוסיף האריז"ל שם להמתיק סוד, כי החותם שבידם הראשון של רחל השנה נקרא 'חותם לאה', אשר מבחינת הספירות מקומה גבוה יותר אצל יעקב אבינו, ואילו החותם השני שבזמן נעילת יום הכפורים, הוא 'חותם רחל', וכן זמן החיתום של הושענא רבה הוא 'חותם בתוך חותם דרחל'.

מתפללים אנו "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר החיים", ברם מיד מסיימים אנו ואומרים, כי כל בקשתנו היא "למען אלקים חיים", למען יתרחב כבוד שמים בעולם, ובזה נזכה כי תהיה תפילתנו מתקבלת

והנה, בדרך פנימיות הדברים, פירש רבינו האריז"ל זיע"א מה שפירש. אך בדרך העבודה הנוגעת אלינו, שומה עלינו להבין מהו אותו 'חותם' בכלל, ו'חותמה' של רחל' בפרט, שהיא בחינה מיוחדת ונפלאה, חותמת של גאולה. בתוך דבריו מציין האריז"ל שם, כי תיבת 'חותם' היא אותיות 'תחום', 'חומת', וגם 'חומת', וכידוע צירופי האותיות משפיעים על המציאות עצמה, ועלינו להתעורר בדברים הנוגעים לנו מזה.

סביב רשעים יתהלכין

ראשית כל נוכל לעורר בזה את זכרון הימים הקדושים, כי 'תחום' מרמז על איסור הוצאה חוץ לתחום בשבת קודש, ו'חומת' מרמז על חומת העזרה והמקדש, וכן שאר כל צירופי האותיות מרמזים לפתגמן קדישין, כאשר בא הכל על מכונו בדברי רבינו האריז"ל.

אך עיקר דבריו שם לבאר, כי חותמת החיים שבשעת נעילה, היא 'חותם רחל'. בזמן נעילה ננעלים שערי ההיכל העליון, כמו שאמרו חז"ל (ירושלמי ברכות פ"ד הלכה א דף לא.) כי לדעת רבי יוחנן זמן נעילה הוא בנעילת שערי ההיכל, וכך הוא להלכה, וידוע אשר 'היכל' עולה בגימטריא 'אדנ' (65), וזהו שמה של רחל בבחינת הספירות, ובשעה זו נחתמת השפעתה של רחל שלא ישלטו בה זרים.

הנה כי כן, מלבד ההבנה הפשוטה כי החתימה היא על גזר הדין לטוב או למוטב, בא בדברי רבינו האריז"ל גילוי נורא, כי החותם בא ממקום שאין לכת הרע שליטה בו, ועל ידו נדחים כל הקטרגים והדינים וכל המניעות כנגד טובתן של ישראל, כי חתום הוא בחותמה של רחל המונע כניסת כל הדינים.

וגם על זאת הסכימו חבריו בנענוע ראש ובכי גובר והולך. המשיך הזקן ותינה: "שמה על מזוני נבקש, על אודות הפרנסה? הן פרנסתנו מצויה לנו ביד רחבה מן הפנסיה שמשלם לנו הצאר הרוסי!" והכל החרו החזיקו אחריה, הודו לדבריו בפיהם והסכימו עמו. בתחילה היו מתפללים עמו בהנעת השפתיים בלבד, וקולם לא ישמע, אך אט אט גבר קולם, והיו אומרים בקול יחד כדברי חברם. סיכם היהודי את דבריו וסיים את תפילתו כשהכל נענים אחריו בקול רם: "רק דבר אחד נבקש ממך ריבונו של עולם; שכל העולם יכירו את מלכותך! ויאתו כל לעבדך, ויברכו שם כבודך! הלואי וידעו הכל כי יש מנהיג לבריא, וממך אנו מבקשים רק, כי יתגדל ויתקדש שמיא רבא!"

את תפילתם זו, אמרו הקנטוניסטים בלשונם המבוללת ברוסית ואידיש ולשון הקודש, ועם סיום דבריו הסתובב האיש כלפי הרבי, ואמר לו: "זו היתה תפילתי בשנה שעברה!"

ואילו רבי לוי יצחק, פניו קרנו משמחה ומהתרגשות עצומה. בדבקות ובהתלהבות דקדושה, פנה אל חסידיו בעינים מלאות דמעות, ואמר להם: "השומעים אתם? תפילה משתפכת זו, כנסת ישראל המתרפקת על דודה, היא שהצילה את כלל ישראל בשנה שעברה מגזירה קשה ונוראה שנתרגשה עליהם! זו היא התפילה שבקעה רקיעים, תפילה עצומה, יתגדל ויתקדש שמיא רבא!"

למען אלקים חיים

והנה ביום הכפורים, באים ישראל קדושים ומתחננים לפני ה' על בני חיי ומזוני. וכיצד יוכלו לחבר עצמם לתפילה כגון זו? אך באמת יוכל כל אחד מישראל לעשות כן, שהרי מתפללים אנו "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר החיים", ברם מיד מסיימים אנו ואומרים, כי כל בקשתנו היא "למען אלקים חיים", למען יתרחב כבוד שמים בעולם, ובזה נזכה כי תהיה תפילתנו מתקבלת.

זו היא עיקר עבודת ההכנה קודם יום הכפורים. הנה היהודים בדורות הקודמים, היו מכוונים את כל ליבם ואומרים בטהרה: "כי אנו בניך ואתה אבינו, אנו עבדיך ואתה מלכנו". בתמימות וביושר, עם כל הקשיים הנוראים שהיו מנת חלקם בימי חייהם, מסרו את נפשם על יהדותם בכל הדורות, והמשיכו להתפלל בעבור ריבוי כבוד שמים. ואנו מבקשים על עצמנו כי נזכה גם אנו לדבקות בה' ולכוונות טהורות כאלו, ולואי שנוכל ליטול עימנו לכל השנה כולה את רוממות הרוח של הרגעים הנשגבים ביותר בשנה, הרגעים הטהורים של תפילות יום הכפורים.

כתיבה וחתימה

והנה ידוע שינוי הנוסח בתפילת נעילה, אשר בכל מקום בתפילה בו נזכר בכל תפילות הימים הנוראים ענין הכתיבה, משנים אנו ומבקשים על אודות החתימה: 'חתמנו בספר החיים', 'וחתום לחיים טובים', 'ניזכר ונחתם', הכל בלשון חותמת חתימה וחיתום. והדבר צריך ביאור, מהי אותה החתימה? מדוע לא די בכתיבה טובה, ונצרכים אנו גם ל'חתימה טובה'?

מקור הדברים בדברי חז"ל, שאמרו (ראש השנה טז:): "אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן, שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה".

וכתב בזה **רבינו האריז"ל** (שער המונות דרושי יום הכפורים דרוש ה), כי מלבד שני זמנים אלו של ראש השנה ויום הכפורים, עוד נוסף ליל הושענא רבה, שגם הוא זמן שבו נידונים ונחתמים, ולכן נקרא ליל החותם, כפי שכבר הביא הרמב"ן בפירושו על התורה (במדבר יד ט).

נשיקת ארץ ושמים

עתה נשוב אל הראשונות, לבאר מעלת יום הכפורים ושעת נעילה. כך מספרים חז"ל באגדות רבה בר בר חנה **במסכתא בבא בתרא** (דף עג-עד): פעם אחת היה רבה בר בר חנה מהלך במדבר, והתלוה אליו סוחר ישמעאלי, אשר גילה לו סודות עמוקים מכבשונו של עולם. לכן מכן הציע הערבי: "בוא ואראה לך מקום גבוה שבו מתחברת הארץ לרקיע". לקח רבה את סל הלחם שהיה עמו והניחו בחלון הרקיע, ועמד להתפלל. אך לאחר התפילה לא מצא את הסל. שאל את הישמעאלי, "האם יש כאן גנבים?" - אמר לו: "זהו גלגל הרקיע הסובב והולך אשר הרחיק את הסל, בוא לכאן מחר בשעה זו ותמצא את אבידתך".

השפעת הקדושה גם אחר הצום

ועומק הדברים הוא, כי אימתי הוא הזמן שבו השמים והארץ מתחברים יחד, ויוכל האדם לחבר עצמו לשמיות גם בהיותו בתוך הארץ - הוא אומר זה יום הכפורים. ובפרט בשעת נעילה - שהוא הזמן הגדול ביותר בשנה, זמן החיתום שהוא החותם את כל קדושת הימים. ביום זה, נעלם 'סל הלחם' מן העין, כי ציוותה בו התורה הקדושה (ויקרא טז לא) "וְעֵינֶיכֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם", כי ביום הקדוש הזה אין ישראל נצרכים לאכילה כלל.

אך הנה, כפי שאמר ההוא טייעא, זמן זה שבו נעלם הלחם אינו ארוך כלל, וכל יום הכפורים כולו אינו אלא עשרים וארבע שעות, ולמחר באותה שעה יחזיר גלגל השמים את סל הלחם למקומו. אם כן עומדים ישראל ושואלים: "הכיצד נוכל לשמר בקרבנו את השפעות היום הגדול? היאך תשרה עלינו הקדושה גם בשאר ימות השנה, אשר בהם עוסקים אנו גם בענייני הגוף כאכילה ושתייה?"

בנפשו יביא לחמו

תשובה לדבר נאמר על פי מעשה. בהיות בני ישראל בגלות במדינת רוסיה, גזרו עליהם גזירות רבות וקשות, אשר מחמתן היתה פרנסתן של ישראל בקושי רב, כי כמעט לא יכלו לעסוק בכל מלאכת עבודה, מלבד כמה מלאכות שפלות ובזויות כרוכלות או הלוואה בריבית, אשר הגבירה את שנאת העמים כלפיהם.

באשר לכך, היו אשר סיכנו עצמם ועסקו בהברחת סחורות. בימים ההם היה השלטון גובה מכס בסכום גבוה על כל סחורה הנכנסת למדינה, והיו מאחינו בני ישראל אשר היו מברחים את הגבול, קונים סחורה בזול ומוכרים אותה במדינתם ביוקר, וכך היו מרוויחים את פת לחמם. ואף שסכנה גדולה היתה בדבר, הן כבר אמר הפייטן (פיט' ונתנה תוקף'): "בנפשו יביא לחמו".

מובן מאליו, כי השלטונות לא ראו מעשים אלו בעין יפה כלל, כי הדבר גרם להם להפסדים כבדים מתוך מה שחישבו לקחת מאזרחיהם, ועל כן היו שוטרים רבים הממונים לתפוס את מברחי הגבול ולהענישם בחומרה. רגילים היו לסובב בין המשפתיים ולחפש את הנראים בעיניהם כזרים המבקשים להם פירצה בגבולות.

נצותי לילה

לילה אחד, באחת העיירות הסמוכות לספר, אשר הגבול עבר ביער הסמוך לה, הגיע יהודי אחד אשר ביקש לעבור אל המדינה השכנה. סחורה רבה קנה כאן, ומילא שני שקים כבדים בסחורתו, נשא אותם על שכמו ופסע בדממה לעבר היער. היתה זו שעת חצות לילה, ורק רוח קלול האיר לו את דרכו. מרחוק נשמעו קולות ירחת היער, אך יותר ממה שחש מהן, היה רב פחדו פן יתפסנו אחד משומרי הגבולות האורבים למברחים שכמותו.

אחר כמה דקות של הליכה מאומצת, שמע היהודי לפתע קול עלה נידף העולה מבין השיחים. תחילה נשמע הקול מרחוק, אך אט אט התקרב הקול,

יפו פעמיך בנעלים בת נדיב' - מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל, 'בת נדיב' - בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב, שנאמר (תהלים מז י) 'נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם'. הרי שעם אותן הנעליים שחלצו ישראל ביום הכפורים, יזכו לעלות לרגל בחג הסוכות לשאוב מקדושת המקדש.

כל שנה תחת רגליו

והנה, כתב השל"ה **הקדוש** (סידור שער השמים לשל"ה, ביאור ברכת 'שעשה לי כל צרכי') בשם **המהרש"ל**, לפרש מה טעם דווקא על המנעלים מברכים ברכה זו, כמבואר בגמרא (ברכות ט) שזמנה "כד סיים מסאניה" - אחר שנועל נעליו. וז"ל: "צריך לתת טוב טעם ודעת השייכות לנעילת מנעלים ברכה זו. וקבלתי ממורי הגאון החסיד מהרש"ל, שהענין הוא כפי מה שאמר דוד המלך עליו השלום במעלת האדם (תהלים n-tn) 'ותחסרהו מעט מאלקים וגו' תמשילהו במעשה ידיך כל שנה תחת רגליו צונה ואלפים' וגו', הכוונה כי הקדוש ברוך הוא ברא ד' מדרגות בעולם הזה זו למעלה מזו: א' הדומם, ב' הצומח עולה עליו ויונק ממנו, ג' בעלי חיים עולים על הצומח ואוכלים אותו, ד' חי מדבר הוא האדם המושל בבעלי חיים ואוכלם ומשתמש בהם ועולה. וזהו שאמר 'הכל שנה תחת רגליו צונה ואלפים', רצה לומר מאחר שמושל בבעלי חיים צונה ואלפים, מכל שכן שמושל בצומח ודומם שתחתיהם, נמצא שהכל תחת רגלי האדם. וכשלוקח האדם העור מהבהמה לעשות מנעלים למדרך כף רגליו, מראה ביותר מבואר שהוא המושל והכל תחת רגליו ממש, ומצד הממשלה הזאת נמצא מבואר

החותם שביסוד הראשון של ראש השנה נקרא 'חותם לאה', אשר מבחינת הספירות מקומה גבוה יותר אצל יעקב אבינו, ואילו החותם השני שבזמן נעילת יום הכפורים, הוא 'חותם רחל', וכן זמן החיתום של הושענא רבה הוא 'חותם בתוך חותם דרחל'

שנעשה לו כל הצרכים, שהרי מושל הוא בכל מה שיש בעולם, על כן כשנעל מנעליו מברך 'שעשה לי כל צרכי'."

מעתה מובן היטב, כי האדם הנוטל עור בהמה ועושה ממנו מנעלים לרגליו, מורה ובא כי הוא השולט על אותה בהמה, ובזה ראינו שיברך 'שעשה לי כל צרכי', כי זהו הסימן לכך שהוא רודה בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה, וקל וחומר בכל אשר דרגתם פחותה ממעלת הבעלי חיים.

וגם ניתן להוסיף עוד ולבאר על פי זה מדוע נצרך האדם לנעליים כלל, כי מאחר והאדם המדבר עומד במדרגה העליונה, לעומת האדמה שהיא בבחינת דומם השפל ביותר, נצרך האדם להפסקה בדמות עור בעלי חיים, שהוא הדרגה האמצעית בין שתי הדרגות הללו.

העולה מן הדברים, כי שני עניינים שוכנים יחד בנעליים; מחד גיסא, מורות הן על מעלת האדם המושל בכל הבריאה ובחיות הארץ ומכין מעורותיהן מנעלים לרגליו, ומאידך גיסא יש בזה חיסרון, שאין האדם יכול לילך על האדמה עצמה, שלא ישקע בחומריות ובגסות הדומם.

דבר זה לא הרגישו השבטים הקדושים בהיותם במחיצת יוסף צדיקא, אולם משעה שנפרדו, הוצרכו לקנות נעליים בעשרים 'כסף', כלומר, שכל כיסופיהם הרוחניים היו לנעליים אלו, כי הרגישו פתאום את גשמיות האדמה בוערת תחתיהם, ונצרכו להבדלה. וכמו שאמרו חז"ל (שבת קכט): "לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו".

אך הדבר ברור בכתובים, כי יוסף הצדיק נמכר בעבור נעליים, וכמו שהנביא אומר (עמוס ב ו): "כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל אֲרָבָעָה לֹא אֲשִׁיכֶנּוּ עַל מִכְנֶה בְּכָסֶף צִדִּיק וְאֶבְיֹן בְּעִבּוּר נְעָלָיִם". ומחיר המכירה היה עשרים כסף, כפי שנתפרש גם זה בכתוב (בראשית לו ח): "וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמָעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף". ואמרו חז"ל **בפרקי דרבי אליעזר** (פרק לח), כי מניין עשרים כסף מכוון כנגד עשרת השבטים שהשתתפו במכירה, אשר כל אחד מהם לקח לו נעליים בשני כסף, דהיינו נעל אחת בכסף אחד, ושתי נעליים בשני כסף, ולעשרה אחים בעשרים כסף.

של נעליך מעל רגליך

והדבר תמוה, וכי מפני שנמכר יוסף הצדיק, נצטרכו השבטים הקדושים לנעליים? וכי עד עתה הלכו יחפי רגליים, או שמא נקרעו נעליהם?

אך הנה מצינו, כי בכל מקום בו שורה הקדושה, אין צריכים למנעלים. כאשר נתגלה הקדוש ברוך הוא אל משה רבינו במעמד הסנה הבוער, אמר לו (שמות ג ה) "שֶׁל נְעָלַי מֵעַל רַגְלֶיךָ, הֵן יִמְקוּם אֲשֶׁר אֲתָה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קֶדֶשׁ הוּא". כך גם אמר המלאך ליהושע כאשר היה ביריחו (יהושע ט טו): "שֶׁל נְעָלַי מֵעַל רַגְלֶיךָ הֵן יִמְקוּם אֲשֶׁר עוֹמֵד עָלָיו קֶדֶשׁ הוּא".

בדומה לזה, אין נכנסים להר הבית בנעלים (ברכות נד.). ועבודת בית המקדש נעשית על ידי הכהנים כשהם יחפים (ראה **ירושלמי שקלים** פרק ה הלכה א).

ועומק הדבר, כי הנעל מעלה את האדם טפח מעל גבי קרקע, וחוצצת בינו ובין החומר העכור. לעומת זאת יוסף הצדיק שהיה עמוד הקדושה, לא נזקק לנעליים כלל, שהרי אפילו בהיותו במצרים ערות הארץ, החזיק בתומתו ושמר עצמו בקדושה נשגבה. נמצא כי בכל מקום בו היה מהלך, היתה האדמה אדמת קודש, והשפיע הדבר גם על אחיו הקדושים שלא יוצרכו לחציצה זו. אך כאשר מכרו את יוסף הצדיק ואיבדו את השפעתו הטובה, שוב נצרכו לנעליים אשר קנו בעשרים כסף.

שתיקה יפה ושכרה

והנה, מלבד מידתו של יוסף בקדושה, עוד החזיק בפלך השתיקה, כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה פד י) וז"ל: "'ויחלום יוסף חלום ויאמר אליהם שמעו נא' וכו', 'והנה אנחנו מאלמים אלומים', אתם כונסין פירות ואני כונס פירות, שלכם רקיבים ושלי עומדין.' 'והנה קמה אלומתי וגם נצבה' וכו', אמר רבי אחא, עתידים אתם להעלים עלי דברים לפני אבא, לומר חיה רעה אכלתה, ומאן קאים ליה, משתיקוּתא דאימא". מבואר בדברי המדרש, כי כוחו של יוסף לעמוד בכל הנסיונות, היה בכח שתיקתה של אמו רחל.

ומהי אותה השתיקה? הלא ידוע הדבר, כי שבע שנים המתנה רחל אימנו בצפייה עצומה ליום בו תזכה להקים את כרם בית ישראל יחד עם יעקב אבינו שישאנה לאשה. ולסוף שבע שנים, נטל לבן הרשע את לאה ושיגרה אל יעקב במקום רחל. יעקב אבינו אשר ידע את רשעתו ורמאותו של לבן הארמי, נתן לרחל סימנים כדי שיכיר בה, אולם רחל לא יכלה לראות את אחותה יוצאת בבושט פנים, על כן הלכה וגילתה לה את הסימנים.

ויותר עמום זה אשר אין לשערו כלל, הוא אשר עמד ליוסף בנה של רחל בכל נסיונותיו במצרים, אשר עמד בהם בגבורה.

מה יפו פעמיך בנעליים

והנה, כשם שיוסף בקדושתו לא נצרך לנעליים, כך גם ישראל ביום כיפור חולצים נעליהם ואינם צריכים להם. ומה עוד, כי תכלית קדושת היום היא בתפילת 'נעילה', אותיות 'נעל יפה', כי ביום זה אין ישראל צריכים לנעליים, כי קדושת ה' היא החוצצת ביניהם ובין החומר. ואחר יום הכפורים, זוכים ישראל לעלות ברגל בחג הסוכות, אשר על מצוה זו אמר הכתוב (שיר השירים א ב): "מֵה יָפוּ פַעְמִיךָ בְּנָעָלִים בַּת נְדִיב", וכמו שדרשו חז"ל (סוכה מט): "דרש רבא, מאי דכתיב 'מה

"בשבילך רחל אני מחזירים למקומם!"

ייתור על הכל!

אם נתבונן בדבר, הרי מסירת הסימנים היתה מעשה נעלה ביותר אשר אין לתארו כלל. שהרי במעשה זה סיכנה רחל את כל עתידה הרוחני, את הזכות העצומה להינשא ליעקב אבינו המובהר שבאבות ולהעמיד את שבטי ישראל! הרי לא העלתה רחל על דעתה שישא יעקב אבינו שתי אחיות, אלא עלולה היתה ליפול לחלקו של עשו הרשע, או להישאר ערירית וגלמודה!

והנה **הרמב"ן** כתב (ויקרא יח כה) כי עיקר שמירת האבות את התורה היה בארץ ישראל, ומשום כך מיד כשנכנס יעקב אבינו לארץ ישראל נפטרה רחל אימנו, ואפילו לא נקברה לצידו במערת המכפלה (ראה גם ברמב"ן בראשית מז ח בסופו). הרי כאן ויתור עצום עד לב השמים, שויתרה רחל על כל עולמה ברוח ובגשם.

זכות עצומה זאת, היא העומדת להם לישראל בכל הדורות, ובעבורה ישובו לגבולם ויזכו לגאולה השלימה. וזכות זו גדולה היא אפילו יותר מזכות עקידת יצחק.

זכות החתימה

בגלל כל זאת, נעילה היא זמן חותמה של רחל. דווקא בזכות רחל שויתרה כל חייה, זכו בניו יוסף הצדיק ומרדכי היהודי לחותם אשר בטבעת המלך, כי בהז נודע שלא החתימה לבדה ניתנה לישראל, אלא את כח החותם בעצמו.

וכמו שמצינו בני אדם הכותבים דין ודברים ביניהם, אשר גם אם יכתבו הרבה, לא יחולו הדברים עד זמן החתימה - כך הוא גם כביכול בין ישראל לאביהם שבשמים, שנתן להם את הכח לחתום אותם לחיים טובים.

קבלת החותמת - בזכות אחדות ישראל

מה נאמר ומה נדבר, כל מה שנוכל לבקש ולחנן מלפניו יתברך הוא "יתייב לנו החתימה", שיחתמו ה' בספר החיים. אך לא חתימה פשוטה אנו מבקשים, אלא את חותמה של רחל דווקא, אשר בו נוכל לזכות הן לחותם והן לטבעת החותמת. החתימה איננה רק הרושם הנוצר על המכתב, אלא 'למי החותמת ולמי הפתילים' - נוכל לזכות ולקבל את החותמת עצמה.

ומי הוא הזוכה לזה? זהו איש ישראל ההולך בדרכיו של מקום, וכמו שאמר בגמרא (שבת קלא): "אבא שאול אומר, 'אנוהו' - הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום - אף אתה היה חנון ורחום". כל איש ישראל יוכל להידימות למלך מלכי המלכים, וממילא יהיה הוא עצמו חתום בטבעת המלך, ויזכה לקבל את בחינת הטבעת, להיחתם לחיים טובים ולשלום, בבחינת 'יוסף הוא המשביר'.

זהו שאמרה אסתר המלכה למרדכי היהודי בעל הטבעת (אסתר טו ט) "לך כְּנֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים", כי כח האחדות וההשפעה, זהו עיקר בקשת המלך מעבדיו בימים האלה, שיתקנו אותם כראוי ויזכו להבטחה שהבטיח הקדוש ברוך הוא לרחל אימנו - 'ושבו בנים לגבולם'.

מטעם זה, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבריו (ראה יומא פה), כי המחסיר בנקודה שבין אדם לחבירו, חסר בכל מהות היום, שהוא חותמה של רחל, חותם הויתור המביא לידי קיום כל המצוות שבין אדם לחבירו, לאחדות בין בני ישראל ולשפע טובה.

הוא אשר אמרנו; אחריות גדולה מוטלת בשעות אלו על כל אחד מישראל. אם יפעל כראוי - יוכל לזכות לטבעת החותם לכוחה של רחל שבזמן הנעילה, אשר בו נגועים השערים בפני כל החיצונים וכוחות הרע, ונפתח השפע ליהודים ולצדיקים, אשר יזכו לראות פני המלך ולכתיבה וחתמה טובה.

על דא ועל הא, ולא נזהרו בדבריהם שלא יבואו לידי דיבורים אסורים. וכך אמר: "היצר הרע, הוא אותו השוטר האכזר. במשך יום שלם שתק, הניח לכם לצום ולהתפלל את כל התפילות הארוכות, לענות את הגוף בחמישה עיניים, עד שסברתם כי הנה הצלחתם במעשיכם וניצחתם את יצרם הרע, אך הנה הסתיימה תפילת נעילה, ומיד הוא בא וחוטף הכל בגלל כמה דיבורים אסורים. היהירו והישמרו לכם מפניו!"

והדברים מבהילים. גם בזמן קדוש כזה, שבו נושקת הארץ לרקיע, ברגעים מיוחדים כל כך שדברים ישראל בה' בכל כוחם, לא נח היצר הרע לרגע, ומבקש להכשילם בעבירה ולחטוף מהם את הרגעים הקדושים.

אך אנו מגדל לא ננוח ולא נשקוט, לא נניח ליצר הרע לעשות בנו כרצונו, אלא נשמור בכל כוחנו את הזמנים הקדושים והרגעים הנשגבים שזכינו להם ביום הכפורים, כדי שיישארו עימנו לכל השנה כולה, גם אחר שיחזור סל הלחם והאכילה תהא מותרת.

שתי זכויותיהם של ישראל

וכיצד היא הדרך לכך? זהו שגילה לנו **רבינו האריז"ל**, כי הכל תלוי בשמירת חותמה של רחל אימנו. סוד זמן הנעילה המלא ברחמים, נעוץ בכח השתיקה והויתור של רחל אימנו, אשר על ידו זוכים ישראל בדין.

כי שתי זכויות גדולות מצאנו לישראל; זכות העקידה, אותה מזכירים בכל יום ויום בתפילת

**שני עיניים שזכנים יחד בנעליים;
מחד גיסא, מזרות הן על מעלת האדם
המושל בכל הבריאה ובחיות הארץ
ומבין מעורבותיהן מנעלים לרגליו,
ומאידך גיסא יש בזה חיסרון, שאין
האדם יכול לילך על האדמה עצמה,
שלא ישקע בחומריות ובנסות הדומם**

שחרית, ובפרט ביום ראש השנה, שם היא נזכרת הן על ידי התקיעות בשופר אילו של יצחק, והן בקריאת התורה ובתפילות היום - ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים וזכור. אך מלבד זאת מעוררים ישראל את זכותה של רחל אימנו, אשר בפרט בזמן הגלות באה היא לבכות על בניה כי איננו, ותפילתה נשמעת יותר מכל התפילות שבועולם.

בשבילך רחל

כך אמרו חז"ל במדרש איכה (איכה רבה פתיחתא כד), כי בזמן החורבן הלך ירמיהו הנביא וקונן על חורבן ביתו של הקדוש ברוך הוא, וקרא אבות העולם להחנן לפניו על בניו. אך גם אחר כל זאת לא נענה ה' לרועי ישראל לרחם על ישראל ולהחזירם לארצם. עד שקפצה רחל אימנו לפני ה' ואמרה: ריבונו של עולם, גלוי ידוע לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי שבע שנים אצל לבן אבא, וכששלמו אותן שבע שנים והגיע זמן החתונה, הלך אבי והחליפני באחותי, והיה הדבר קשה בעיני מאוד. סימן היה ביני ובין יעקב כדי שלא יוכלו להחליף אותי, אך נכמרו רחמי על אחותי שלא תצא לחרפה, ומסרתה לה את הסימנים. ולא עוד אלא שבילילה התחבאתי תחת המיטה שהיתה לאה שוכבת עליה, ועל כל שאלה ששאל יעקב השבתי במקום אחותי, כדי שייכיר את קולי ויחשוב כי אני היא. ואתה ריבונו של עולם, לא תרחם על בני?

מיד נתגללו רחמי של הקדוש ברוך הוא, ואמר:

ונשמעו בבירור פסיעות כבדות של אדם ההולך בעקבותיו. ברור היה לאותו יהודי, כי איש זה ההולך מאחוריו אינו יכול להיות אלא או מבריה או שוטר, ובגודל פחדו, מיד השליך את השקים למרחק, כדי שלא יאשימוהו בקשר אל הסחורה המובחרת.

בפחד גדול עמד והמתין שיתקרב ההלך אליו. כאשר נפגשו מבטיהם, הבחין כי מדובר אמנם באדם שאינו יהודי, אך גם מדי שוטר לא לבש. שמא מבריה הוא? הרי אין לו שקים בזרועותיו! אך אולי הוא מבריה ילומים וכדומה, סחורה אשר ניתן להטמינה בכיס הבגדים? ואולי בכלל שוטר סמוי הוא, הבולש אחר המברחים כשבגדים רגילים לגופו?

איש מבין השנים לא דיבר, אך עיניהם דיברו זו עם זו יותר מכל דיבור שבפה. אזר היהודי אומץ, התקרב אל הזר, והביט היטב בעיניו. הלה לא נע ולא זע ממקומו, ועמד שם כגולם. באותו רגע החליט היהודי, כי בוודאי אדם תמהוני הוא, איש מוכה גורל אשר אין לו אח ורע, ומשוטט לו בלא טעם וללא סיבה. וכאשר הגיע לכלל הכרעה, מיד הלך ונטל את השקים והעמיסם על כתפיו כבתחילה. הן חבל על כל רגע!

ולא קרב זה אל זה כל הלילה

כך הלך היהודי בדרכו, אולם אותו האיש המזור המשיך להלך אחריו. עכשיו כבר לא היתה הברירה ביד המבריה, הן השקים על כתפיו, ולא יוכל להכחיש את זיקתו אליהם, ואין תועלת בעצירתו. משום כך לא נותר לו אלא להתפלל ולקוות כי איש זה מבקש רק להלך ותו לא. כך הילכו להם השנים כל הלילה, היהודי מזיע ממאמץ וליבו דואג בקרב, והשני המהלך בעקבותיו כצל. משנקפו הרגעים והשעות חזרה השולה אל לב היהודי, באשר סבר כי אם עד עתה לא דיבר עמו האיש מאומה ולא עשה לו דבר, הסברא נותנת כי אין הוא שוטר. שמא תעה בדרכו, ומבקש לצאת מן היער, ולדבר - איננו חפץ.

אחר שעות ארוכות מלאות בתהפוכות לב ונפש, הגיע סוף סוף היהודי אל העיירה אשר מן העבר השני של הגבול, לאחר שכבר האיר השחר. ליבו עלץ בקרב; הנה אחר כל הדאגה והפחד, עוד מעט יראה שרר לפעולתו, וממון הרבה יטול בעד הסחורה היקרה.

לקח בכפליים

חשב היהודי לנוח מעט, והנח את השקים בסמוך. אך משרצה להתיישב ולפוש מטורח הדרך, שמע לפתע קול צעקה חזקה מאחוריו: "יהודי! מה חבוי לך בשקיך? פתח מיד והראני את תוכן השקים!" בפליאה הביט המבריה לעבר הקול, והנה אותו הלך תמהוני, מביט בו במשטמה ובידו מגיש לו תעודת שוטר.

עתה נפל לב היהודי בקרב. ידוע ידע כי העונש על הברחה חמור הוא מאוד. את ממונו שוב לא יראה, הסחורה תוחרם כולה, ומי יודע מה עוד מצפה לו במרתפי השלטון רח"ל. בגודל צער עז על השעות הארוכות שבילה לחינם בנשיאת השקים, לא יכל להתאפק, וזעק לעבר הגוי: "רשע! רשע! רשע! מרושע! תינח שמבקש אתה לעוצרני, הן זהו תפקיך. אך מדוע המתנת עד עכשיו? מדוע לא תפסתי כבר בתחילת הדרך, והנחת לי לאבד את כוחותי לריק בנשיאת השקים הכבדים? לילה שלם כיליתי את כוחי במתח נורא, מדוע התעללת בי?"

והרשע עומד כנגדו ומחייך לעומתו, ומשיב לו באכזריות ובשנאה כבושה: "וכי חשבת שאקח את השקים בעבורך?"

שמירה מאיבוד ההשפעות

מעשה זה, רגיל היה לספר **רבי בנימין המגיד מראדין**, בראותו יהודים עומדים במוצאי יום הכפורים אחר תפילת ערבית, ומשוחחים זה עם זה